

Ünite

4

Ses Bilgisi

**Hangi
KPSS?**

Hangi
Kavramlar Bilinmeli?

Hangi Tipte Sorulur?

Son 5 senede hep 1 soru geldi. Bu sene de 1 soru bekliyoruz.

YAPIM EKLERİ

FFYE Fiilimsi Ekleri

FİYE Çatı Ekleri

İİYE Olumsuzluk

İFYE Sıfat Yapan -ki

ÇEKİM EKLERİ

İsmlere Gelen

- Çokluk Eki
- Tamlama Ekleri
- İlgilendirme Ekleri
- Hâl Ekleri
- Ek Fiil

Fiillere Gelen

- Kişi Ekleri
- Kip Ekleri
- Ek Fiil

A) ÜNLÜLERDEKİ SES UYUMLARI

1) Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu)

Türkçe bir sözcüğün ilk hecesinde kalın ünlü varsa, diğer hecelerdeki ünlüler de kalın olmalı; ilk hecede ince ünlü varsa diğer hecelerde de ince ünlü bulunmalıdır. Bu kurala büyük ünlü uyumu veya kalınlık-inceciklik uyumu denir.

Kalın Ünlüler : a, ı, o, u -----a, ı, o, u

İnce Ünlüler: e, i, ö, ü -----e, i, ö, ü

ÖRNEK ▶ Koyunlarım vatanım dudaklarım yoklayış
üzerinde özümdeki öngörümüze öyküleri

- Tek heceli ve birleşik kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz.

ÖRNEK ▶ Beşiktaş'ta yeni kurulan bu hastaneye başvurmuş.
Türk milleti birçok sorunu halledebilir.

- Bazı kelimeler, köken olarak Türkçe olduğu hâlde kalınlık-inceciklik uyumuna uymamaktadır.

ÖRNEK ▶ ana-anne kangı-hangi
karındaş-kardeş alma-elma

- Türkçede ekler genellikle büyük ünlü uyumuna uyar. Çünkü eklerin ünlülere göre değişik kullanımları vardır. Örneğin “-den” eki “ev” sözcüğüne eklendiği zaman “evden” olur; “yol” sözcüğüne eklendikten sonra “yoldan” olur.

- Ancak “-ki, -ken, -leyin, -yor, -(i) mtrak, -daş, -gil” ekleri bir kelimeye eklendiğinde değişime uğramaz, bu yüzden büyük ünlü uyumuna bazen uyar, bazen uymaz.

ÖRNEK ▶ benimki-onunki gelirken-bakarken
öğleyin-akşamleyin seviyor-bakıyor
sarımtrak-yeşilimtrak vatandaş-meslektaş
teyzemgil-amcamgil

Dikkat Edilmeli

Bir soruda büyük ünlü uyumuna uymama sebebi diğerlerinden farklıdır derse bu 7 ekten birini almış sözcük arayın.

2. Küçük Ünlü Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)

Türkçede 8 tane ünlü harf vardır. Küçük ünlü uyumu bir kelimedeki ünlü harflerin düz veya yuvarlak ve dar veya geniş olmasıyla ilgilidir.

Dudakların durumuna göre:

Düz Ünlüler: a, e, ı, i (sesli harflerin sırasıyla ilk dördünlüsü olarak düşünebiliriz)

Yuvarlak Ünlüler: o, ö, u, ü (sesli harflerin sırasıyla son dördlüsü olarak düşünebiliriz)

Ağzın açıklığına göre:

Dar Sesli Ünlüler: ı, i, u, ü

Geniş Sesli Ünlüler: a, e, o, ö

- Türkçe bir sözcükte düz ünlülerden sonra düz; yuvarlak ünlülerden sonra düz–geniş ya da dar–yuvarlak ünlüler gelmelidir. Bunu harflerden hareketle şöyle gösterebiliriz:
  - ▶ a ya da ı ünlülerinden sonra a ya da ı
  - ▶ e ya da i ünlülerinden sonra e ya da i
  - ▶ o ya da u ünlülerinden sonra a ya da u
  - ▶ ö ya da ü ünlülerinden sonra e ya da ü ünlülerinden birinin gelmesi gerekir.

Sözcüklerde bu kuralın gerçekleşmesine **küçük ünlü uyumu** denir.

a, e, i, ı -----a, e, i, ı

o, ö, u, ü--a, e, u, ü

o, ö sadece ilk hecede bulunur.

ÖRNEK Çiçeklerim koyunlarım eşkiya öğretmen
davulcu doktorluk profesör uzaklık

- Birleşik sözcüklerde ünlü uyumu aranmaz:

ÖRNEK Diyarbakır yeniden inşa ediliyor.
İlkbahar kapımızı çalmak üzere.

- Tek heceli sözcüklerde küçük ünlü uyumu aranmaz. Bir sözcükte ünlü uyumunun aranabilmesi için en az iki ünlüye ihtiyaç vardır.
- Türkçe sözcüklerin ilk hecesi dışında diğer hecelerinde “o–ö” geniş ünlüleri bulunmaz. Bulunan sözcükler Türkçe değildir.

ÖRNEK Koro, solo, radyo, doktor, profesör, salon...

B) ÜNLÜLERDEKİ SES OLAYLARI

1) ÜNLÜ DÜŞMESİ

Son hecesinde dar ünlü (ı, i, u, ü) bulunan kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında son hecedeki dar ünlü düşer. Bu olaya **sesli (ünlü) düşmesi** denir. Sözcükte bir ünlünün düşmesi bir hecenin ek silmesine neden olduğundan ünlü düşmesi, **hece düşmesi** olarak da adlandırılır.

- Sözcüklerde çekim eki alma esnasında ünlü düşmesi olabilir.

ÖRNEK karın-ı = karnı   kısım-ı = kısmı
oğul-u = oğlu   gönül-üm = gönüm
sabır-ın = sabrın   şehir-e = şehre

umurumda, duyuruldu, hatırı, buyurun, avucunu gibi sözcüklerde ünlü düşmesi olmaz.

İkilemelerde (burun buruna, omuz omuza, nesilden nesile, koyun koyuna, devirden devire, ağızdan ağıza) ünlü düşmesi olmaz.

- Yapım eki alarak türetilen bazı kelimelerde ünlü düşmesi olabilir.

ÖRNEK ➡ beniz-e = benzedi

oyun-a = oynayan çevir-e = çevrem

çevir-il= çevril

çevir-e= çevre

ayır-il = ayrılmış

kıvrır-ım = kıvrım ileri-le = ilerle kıvrır-ak=kıvrak sa-
vur-uk=savruk

yanıl-ış = yanlış

yalın-ız = yalnız

uyu-ku = uyku besi-le=besle devir-im=devrim

tasarı+la = tasarla

sarı+ar = sarar

seyir+ek = seyrek sızı-la= sızla koku-la= kokla

Dikkat Edilmeli

mutlu, sıcak, sıtma, evren, gevşemek, değnek, kavşak, öğrenci, dilenci, yatsı, giysi, büklüm, çağrı, kurak vb.

Dikkat Edilmeli

Özel isimlerde ünlü düşmesi olmaz!

ÖRNEK ➡ Eşin Gönül'e selam söyle.

- Bazı birleşik sözcüklerin oluşumunda ünlü düşmesi olur.

ÖRNEK ➡ kayıp+etmek = kaybetmek şükür+etmek = şükretmek

biri+bir = birbiri

hapis+olmak = hapsolmek

sabır+etmek = sabretmek

kayıt+olmak = kaydolmak

mahv+etmek= mahvetmek

Dikkat Edilmeli

peki, Beşiktaş, Hacettepe, Galatasaray, Fenerbahçe, hastane, sütlaç, nasıl, niçin

- "İle" sözcüğündeki düşme ve ek fiil düşmeleri

ÖRNEK ➡ hasret+ile = hasretle

araba+ile = arabayla

senin+ile = seninle

çeşme+ile = çeşmeyle

girmiş+idi = girmişti

görmüş+ise = görmüşse

sormuş+iken = sormuşken

mutsuz+idi = mutsuzdu

Dikkat Edilmeli

Kalıplaşmış ünlü düşmesi örnekleri vardır fakat soru bankaları ve ÖSYM henüz bunları sormamıştır. Sorularda siz de pek dikkate almayın ama bu sözcüklerde de ünlü düşmesi vardır.

ÖRNEK ➡ bu+ile= böyle, o+ile= öyle, şu+ile= şöyle, şu+arada= şurada, o+arada=orada, şu+imdi=şimdi

2) ÜNLÜ TÜREMESİ:

-CİK: Bazı sözcüklere “-cik” getirildiğinde veya bazı sözcükler pekiştirilirken ünlü türemesi meydana gelir.

ÖRNEK ▶ dar+cık = daracık   bir+cık = biricik
az+cık = azıcık   genç+cık = gencecik

-M, -P, -R, -S (Pekiştirme): Bazı sözcüklerde pekiştirme ünsüzü alırken ünlü türemesi meydana gelebilir.

ÖRNEK ▶ sa-p-a-sağlam = sapasağlam
gü-p-e-gündüz=güpegündüz
ya-p-a-yalnız = yapayalnız
çe-p-e-çevre = çepeçevre
çirilçiplak, sırlıslıklam, darmadağınık, düpedüz

3) ÜNLÜ DEĞİŞİMİ (KALINLAŞMASI):

Ünlü değişimi sadece “sen” ve “ben” kişi zamirlerinin sadece-e yönelme hâl eki almasıyla gerçekleşir.

ÖRNEK ▶ sen+e = sana   ben+e = bana

Dikkat Edilmeli

senin, benim gibi sözcüklerde ünlü değişimi olmamıştır!

4) ÜNLÜ DARALMASI

- e, -a ünlüsüyle biten eylemlere “-yor” eki getirildiğinde bu eylemlerde daralma meydana gelir (ı, i, u, ü).

ÖRNEK ▶ ara+yor = arıyor   boya+yor = boyuyor
de+yor = diyor   ye+yor = yiyor
anla+yor = anlıyor   bekle+yor= bekliyor
dile+yor = diliyor   düşle+yor= düşlüyor
hopla+yor /hopluyor   oyna+yor = oynuyor
katla+yor = katlıyor   de+ecek = diyecek
kutla+yor = kutluyor   ye+ecek = yiyecek
de+e = diye

ÖRNEK ▶ -me, -ma olumsuzluk ekinden sonra -yor eki gelirse ünlü daralması olur.

Yaz+ma+yor = yazmıyor   bak+ma+yor = bakmıyor
gül+me+yor = gülmüyor   seç+me+yor = seçmiyor

5) ULAMA

Söyleyiş ile ilgili olan bir ses olayıdır. Ünsüzle biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde iki kelime birbirine bağlanarak okunur. Bu kurala **ulama** denir.

- Ulama sadece söyleyişte olur. Söyleme ve okuma sırasında sözcükler birbirine birleştirilir; ancak bu olay yazıda gösterilmez.

ÖRNEK ▶ Üç adam istemeden içeri girdi.

Hasan, Ahmet, İbrahim ve Mustafa bize uğradı.

Dikkat Edilmeli

Araya noktalama işaretleri girdiyse orada ulama aranmaz.

B) ÜNSÜZLERDEKİ SES OLAYLARI

1) ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (SERTLEŞME):

Türkçede **sert ünsüzle** “ç, f, h, k, p, s, ş, t (Sert sessizleri FİSTIK-Çı ŞaHaP olarak kodlayabiliriz.) biten bir sözcüğe **yumuşak ünsüzlerden** “b, c, d, g” ile başlayan bir ek geldiğinde, bu ekler “p, ç, t, k” ünsüzüne benzeşir yani sertleşir. Bu ses özelliğine ünsüz uyumu, ünsüz sertleşmesi veya ünsüz benzeşmesi denir. Bu ses olayına ünsüz benzeşmesi denmesinin sebebi, kelime sonundaki sert ünsüzün, yanına gelen yumuşak ünsüzü kendine benzetmesidir.

ÖRNEK ▶ hafif+ce = hafifçe	muhelif+di = muhalifti
bit+gi = bitki	husus+da = hususta
yavaş+ca = yavaşça	sus+gun = suskun
1903'de = 1903'te	Türk+ce = Türkçe
as+gı = askı	girmiş+idi = girmişti
yapmış+dır = yapmıştır	özlet+di = özletti

- Özel isimlerde ve sayılarda benzeşme gösterilmek zorundadır yoksa yazım yanlış olur.

ÖRNEK ▶ 1903'te	Gaziantep'ten	Sinop'ta
1923'ten	Murat'tan	Fatih'te

bitkin, suskun, çalışkan, atkı, etki, tepki, seçkin, balıkçıl, çiftçi, sesteş, bıçkın, yutkun, vb.

2) ÜNSÜZ DEĞİŞİMİ (YUMUŞAMA)

Süreksiz sert ünsüzlerden biriyle (p, ç, t, k) biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse süreksiz sert ünsüzler yumuşaya-rak “b, c, d, g, ğ”ye dönüşür.

ÖRNEK ▶ ahenk+i = ahengi	hesap+ı = hesabı	dert+i = derdi
yut+um = yudum	aç+ık = acık	git+id = gidi
at+ım = adım	et+yor = ediyor	art+ın = ardi
ak+ar = ağardı	güç+ü = gücü	çok+u = çoğu

Dikkat Edilmeli

- diyalog-u diyaloğu sözcüğünde yumuşama yoktur.
- Tek heceli sözcüklerin bazılarında yumuşama olmaz.

ÖRNEK ▶ top, saç, suç, ip, süt, et (yiyecek), at (hayvan), küp, bit, yat, bak vb.

- Yabancı kökenli sözcüklerin çoğunda ünsüz yumuşaması olmaz.

ÖRNEK ▶ tedarik, hukuk, emlak, evrak, blok, kent, hayat, ahlak, merak, devlet, sanat, sürat...

- Özel isimlerde ünsüz yumuşaması olmaz.

ÖRNEK ▶ Ahmet'e Gemlik'e Serap'ın Karabük'ün

3) ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Bir sözcüğe bir ek veya başka bir sözcük eklenirken, kaynayan kı-sımdaki seslerden birinin kaybolmasıdır. Bazı sözcükler ek alırken kök ve gövde ek ile birleşmez, bu esnada kök veya gövdeden bir ünsüz düşer. Büyük çoğunluğunda -k düşer istisnai olarak -d, -ş ve -t ünsüzlerinin düştüğü de görülmektedir.

ÖRNEK ➤ küçük+cük = küçücük
ufak+cık = ufacık
sıca (k) cık
alça (k) lmac
küçü (k) msemek
seyre (k) lmeç
öpü (ş) cük
ast (t) eğmen
kal (k) dirmek
yumuşa (k) cık

minik+cık = minicik
yumuşa (k) cık
yükse (k) lmeç
ufa (k) lmac
büyü (k) çek
ad (d) aş
gülü (ş) cük
yamu (k) lmac
çabu (k) cak
sağlı (k) cak

Dikkat Edilmeli

Ge (l) tir, gülü (ş) cük, öpü (ş) cük, yon (t) ga,

4) ÜNSÜZ TÜREMESİ (İKİZLEŞME)

Sözcüğün aslında olmadığı halde sözcüğe ek getirildiğinde ya da sözcüğün başka bir sözcükle birleşmesi sonucunda bir sesin ortaya çıkmasına ünsüz türemesi denir. Ünsüz türemesi çoğu zaman Arapça sözcüklerde görülür. Kimi Arapça sözcüklerin aslında bulunan, ancak sözcük Türkçeye geçerken düşen kimi sesler, daha sonra ortaya çıkabilir.

ÖRNEK ➤ his+etmek = hissetmek   hal+olmak = hallolmak
zan+etmek = zannetmek   ret+etmek = reddetmek
af+olmak= affolmak   zem+etmek = zemmetmek
hakkı, hissi, şerri, tıbbi, zamma, cedit, rabbimiz, sırrın, şıkkı vb.

Dikkat Edilmeli

özellik, şiddet, ciddi, millet, ıssız, madde, cadde, sessiz hissiz gibi sözcüklerde ünsüz türemesi yoktur.

5) NB DUDAK ÜNSÜZÜ ÇATIŞMASI

Türkçede n sesinden sonra b sesi geldiğinde bu ses m sesine değişir.

ÖRNEK ➤ sümbül, tembel, pembe, tambur, muşamba, ambar, cımbız, saklambaç, amber, dolambaç, kambur, kamber, mümbit, çember, Çarşamba, Perşembe vb.

- Özel isimlerde dudak ünsüzleri benzeşmesi kuralı aranmaz.

ÖRNEK ➤ İstanbul, Safranbolu, Zeytinburnu , Binboğa

- Birleşik sözcüklerde dudak ünsüzleri benzeşmesi (n-b çatışması) kuralı aranmaz.

ÖRNEK ➤ Onbaşı, Binbaşı, Günbatımı, Tonbalığı, Sonbahar VB.

6) KAYNAŞTIRMA HARFLERİ

(YARDIMCI ÜNSÜZLER, KORUYUCU ÜNSÜZLER)

Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana gelemediğinden ünlüyle biten bir sözcüğe ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde sözcükle ek arasında “y, ş, s, n” ünsüzlerinden biri girer. Sözcük, kök veya gövde şeklinde olabilir. Bunlara kaynaştırma ünsüzleri denir. “Yaşasın” sözcüğünün ünsüzleri olarak da formüle edilir.

Başlıca Kaynaştırma Ünsüzleri Şunlardır:

1) “y” kaynaştırma ünsüzü: Türkçenin asli yardımcı ünsüzü olup hem isim hem de fiil çekiminde kullanılan bir sestir. “y” kaynaştırma ünsüzü çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

a. İsim çekimlerinde kullanılır. (“y” kaynaştırma ünsüzü)

ÖRNEK ➤ Baba-y-a karşı çıkılmaz.

Anne-y-e her zaman iyi davranmalı.

Masa-y-a oturduğün zaman masanın hakkını vereceksin.

b. Fiil çekimlerinde kullanılır. (“y” kaynaştırma ünsüzü)

ÖRNEK ➡ Muhasebeci bunları deftere işle-y-ecek.

c. Fiilimsi eklerinden önce kullanılır. (“y” kaynaştırma ünsüzü)

ÖRNEK ➡ Ağla-y-an bebek bir an sustu.

Maçı izle-y-işi bir hayli ilginçti.

Oku-y-arak öğrendi.

d. Fiillerde kök, gövdeye gelen yapım ekleri arasında kullanılır. (“y” kaynaştırma ünsüzü)

ÖRNEK ➡ Oku-y-ucu her zaman özgünlük arar okuduklarında.

Bağla-y-ıcı sözler söylemek istemiyordu.

2. “ş” kaynaştırma ünsüzü: Üleştirme sayı sıfatlarında üleştirme ifade eden sözcük ile “-ar, -er” ekleri arasında kullanılır.

ÖRNEK ➡ Altı-ş-ar elma (üleştirme ekinden önce)

İki-ş-er kalem (üleştirme ekinden önce)

Yedi-ş-er sıra (üleştirme ekinden önce)

3. “s” kaynaştırma ünsüzü: Üçüncü tekil şahıs iyelik ekinden önce kullanılır. İsim tamlamalarının tamlanan unsurunda yer alır.

ÖRNEK ➡ Onun dede-s-i (iyelik ekinden önce)

Kuşların ada-s-ı (iyelik ekinden önce)

Yemeğin koku-s-u (iyelik ekinden önce)

Dikkat Edilmeli

- “Su” ve “ne” sözcükleri bu kurala uymaz.
- Çorbanın su-y-u
- Çocuğun ne-y-

4. “n” kaynaştırma ünsüzü (pronominel, zamir n’si):

Çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

a. Tamlamalarda iyelik eklerinden sonra “-n” kaynaştırma ünsüzü gelir.

ÖRNEK ➡ Sınıfın kapısı-n-ı kırmış.

Ablasının kitabı-n-ı kardeşine teslim etmiş.

Okulun müdürü-n-ü aramış olaydan sonra.

b. Tamlamalarda “tamlayan” unsurunu oluşturan ilgi ekinden önce gelir. Tamlayan ünlü harfle biten bir sözcük ile bitmişse “n” kaynaştırma ünsüzü kullanılır.

ÖRNEK ➡ Evi-n-in direği kırılmıştı.

Bahçe-n-in gülleri al aldı.

Baba-n-ın kıymeti yokluğunda anlaşılır.

c. Zamirlere gelen eklerden önce “n” kaynaştırma ünsüzü kullanılır.

ÖRNEK ➡ O-n-a çok şey borçluyuz.

Bu-n-a bir de beni sorun.

Şu-n-a birçok şey yerleştirdik.

Kaynaştırma Ünsüzleri ile İlgili Önemli Uyarılar

1. Bazı sözcükler kaynaştırma ünsüzü barındırmadıkları halde ilk bakışta orada kaynaştırma ünsüzü varmış gibi görünür. Aşağıdaki sözcüklerde kaynaştırma ünsüzü yoktur.

ÖRNEK Beş-er elma (kelimenin kökü)
Altmış-ar soru (kelimenin kökü)
Senin baban-a (III. tekil iyelik eki)

2. “Bu, şu, o” gibi ünlü harfle biten bazı zamirlerden sonra ünsüz ile başlayan bir ek getirildiğinde araya “n” kaynaştırma ünsüzü girer. Buna “zamir n”si denir.

ÖRNEK Bu-n-dan, şu-n-dan, bu-n-lar

3. “n” sesi kullanıldığı cümleye göre farklı özellikler gösterebilir.

ÖRNEK Senin evini gezdim: iyelik eki (Tamlama yapar.)
Onun evini gezdim: Kaynaştırma ünsüzü (Tamlama yapmaz.)